

УДК 379.821.015.311:159.952.13

В. Л. Маринич, м. Київ

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК РЕСУРС ООНОВЛЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядаються наукові позиції щодо компетентнісного підходу в позашкільній освіті, стан і тенденції реалізації компетентнісного підходу як ресурсу оновлення програмного забезпечення позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: базові компетентності, компетентнісний підхід, позашкільна освіта, позашкільний навчальний заклад.

Одним із шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з актуальними потребами в контексті інтеграції до європейського освітнього простору є його побудова на основі сучасних освітніх підходів [5, с. 13-14]. Останнім часом в Україні затверджено нові освітні стандарти, розроблено навчальні програми, реалізуються педагогічні технології, орієнтовані на компетентнісний підхід, відповідно ключові компетентності розглядаються як основа для оцінювання навчальних досягнень в українській освіті.

Про необхідність по-новому визначити мету навчання і функції навчального процесу в контексті сучасних цивілізаційних змін та нових вимог, які вони ставлять перед людиною говорить В. Кремень: „Виробити в дитини уміння, навички і бажання навчатися впродовж життя, щоб завжди бути конкурентоспроможною, та забезпечити індивідуальну й самостійну роботу учня, перебудувати зміст і методи навчання (з орієнтацією на компетентність), і тоді суспільство таких людей і буде знаннєвим суспільством” [6].

Виховання особистості засобами позашкільної освіти передбачає створення умов не лише для адаптації до нових суспільних і економічних відносин, але також для особистісного, творчого розвитку, професійного самовизначення дітей та молоді; актуалізує індивідуальні потреби особистості дитини, які не забезпечуються в достатній мірі в рамках освітніх програм загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що компетентнісний підхід висвітлено у працях зарубіжних вчених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, Дж. Равена, А. Шелтена та російських науковців І. Агапова, В. Болотова, А. Вербицького, І. Зимньої, Е. Зеєра,

М. Катупова, В. Лаптева, Н. Радіонова, В. Серікова, А. Тряпціна, А. Хуторського, С. Шишова. Складові реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали українські вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, Л. Масол, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші. Компетентнісний підхід в позашкільній освіті розробляли російські та українські науковці О. Биковська, О. Беляєва, В. Вербицький, Л. Вотякова, А. Золотарьова, О. Лебєдєв, Г. Пустовіт.

Метою дослідження є аналіз наукових позицій щодо компетентнісного підходу в освітньому процесі, вивчення стану і тенденцій реалізації компетентнісного підходу як ресурсу оновлення програмного забезпечення позашкільних навчальних закладів.

Розглянемо сутність компетентностей, основні положення компетентнісного підходу, представлені у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Поняття компетентності як досвідченості суб'єкта у певній життєвій сфері трактує І. Бех. До поняття компетентності вчений відносить навчальні здібності, знання та вміння, моральні цінності і ставлення; визначає нижчий і вищий рівні компетентності. Зокрема, нищий рівень формує конструктивні знання, що приводить до розвитку досвідченості суб'єкта, водночас вищий рівень компетентності виступає як єдність, де науково орієнтована основа дії визначає логіку її практичного виконання [1, с. 5-7].

Тому тільки педагогіка розвитку, яка ґрунтується на діяльному та особистісно-орієнтованому підході, може забезпечити розвиток у суб'єкта компетентностей вищого рівня. Компетентнісний підхід, за переконаннями І. Беґа, повинен забезпечити несуперечливу трансформацію суб'єкта учіння у суб'єкта розвиненої суспільної практики, а саме у суб'єкта практичної діяльності як цілеспрямованого перетворення дійсності [1, с. 5-7].

Різні аспекти компетентнісного підходу досліджує Л. Масол, яка визначає компетентність як багатогранний критерій результативності освітнього процесу. Вчена підкреслює, що результат освіти – компетентність у напрямках діяльності – необхідно трактувати як феномен, що має імовірнісний характер. Звідси, специфічний акцент оцінювання досягнень у царині освіти – відносність оцінки результатів діяльності учнів. Ключові (універсальні) компетенції – результат не лише освіти, але й усього досвіду людини. Будь-який перелік компетентностей завжди варіативний [8, с. 5-17].

Структура компетентності, як визначає Л. Масол, містить змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності,

орієнтації), самореалізаційний (активність і самостійність), креативний (творчість) компоненти [8, с. 5-17].

На підставі теоретичного аналізу та емпіричного досвіду А. Вербицький обґрунтував наступну інваріантну структуру будь-якої компетентності:

- ціннісно-смилова основа (відповідальність за результати діяльності);
- мотиваційна основа (потреби, мотиви, спрямованість діяльності);
- індивідуально-психологічна основа (здатності до діяльності);
- інструментальна основа (знання, вміння, навички, досвід діяльності);
- регулятивна основа (механізм реалізації компетенції в процесі саморегуляції діяльності) [3, с. 34-38].

Сучасна модель компетентнісного підходу, як з точки зору використаних ідей і уявлень, так і з точки зору актуалізації альтернативних підходів, внутрішніх протиріч і проблем, сформульована А. Хуторським. Автор узагальнює, що з позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності стає формування ключових компетентностей [9, с. 7].

В освітньому просторі України запроваджено державні освітні стандарти, ухвалено концепції, створено програми, побудовані на компетентнісній основі:

- Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” (2008);
- Державний стандарт початкової загальної освіти (2011);
- Державний стандарт базової і повної середньої освіти (2011);
- Концепція профільного навчання (2009);
- Національна рамка кваліфікацій (2011);
- Проект Київського стандарту освіти (2012).

Зазначені документи визначають перелік базових компетентностей для дошкільної, початкової загальної, базової і повної середньої, вищої освіти. Так, для початкової загальної освіти окреслений такий перелік базових компетентностей: вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Державний стандарт базової і повної середньої освіти визначає уміння вчитися, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності. Проект Київського стандарту освіти перелічує розвивальну, мовленнєву, інформаційну, інформатичну, наукову, загально-

культурну, міжособистісну, соціальну, громадянську, підприємницьку, здоров'язберігаючу компетентності. Національна рамка кваліфікацій України кожен з 10-ти рівнів кваліфікацій представляє як «інтегральну компетентність», узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

Можна стверджувати, що найбільш значимими серед представлених компетентностей є вміння вчитися (яка опосередковано включає в себе компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційну), соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча компетентності. Цей перелік компетентностей відповідає соціальному замовленню суспільства.

Проблема реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті знаходиться у стані розроблення. З цього приводу існує ряд точок зору, на захист кожної з яких приводяться переконливі аргументи. Так, компетентнісний підхід в позашкільній освіті О. Биковська визначає як підхід, що базується на застосуванні в меті, завданнях, змісті, формах та методах позашкільної освіти компетентностей особистості. Практично його можна реалізовувати двома основними шляхами: через зміст освіти і методику позашкільної освіти. Серед компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, автор виділяє пізнавальну, практичну, творчу і соціальну компетентності [2, с. 7-16].

Російські науковці Л. Вотякова, О. Беляєва в контексті оцінки результатів додаткової освіти Російської Федерації виділяють для кожного віку школярів такі компетентності:

- компетентність у сфері взаємодії школяра з самим собою і з іншими людьми (особистісна);
- компетентність у сфері взаємодії з суспільством (соціальна);
- компетентність у сфері взаємодії з природою (пізнавальна);
- компетентність у сфері взаємодії з людською діяльністю (предметно-діяльнісна) [4, с. 8].

Визначення компетентності як здатності діяти в ситуації невідзначеності дає О. Лебедєв. Вчений говорить про те, що загальноосвітня школа не в змозі сформулювати рівень компетентності учнів, достатній для ефективного вирішення проблем у всіх сферах діяльності і у всіх конкретних ситуаціях. Ця здатність може бути реалізована і за рамками шкільної освіти (додаткова освіта). З цієї точки зору освітній процес не тотожний навчальному процесу. Освітній процес включає в себе і навчальний процес, і додаткову освіту дітей, і їх соціально-творчу діяльність, і практику повсякденного життя [7, с. 3-12].

У психологічній і педагогічній літературі немає єдиного погляду щодо класифікації компетентностей, зокрема у позашкільній освіті. Заслуговує на увагу думка Л. Масол, яка стверджує, що загальноосвітні компетентності доцільно вивчати як динамічну полісистему, що має складну структурну організацію, утворюється з великих блоків (груп) з функційною єдністю. Систематизувати й класифікувати загальноосвітні компетентності можна за різними параметрами й у різних площинах [8, с. 13].

На основі представлених психолого-педагогічних положень, результатів аналізу відповідних нормативних документів вважаємо доцільним класифікувати компетентності у позашкільній освіті за її основними завданнями, визначеними в Законі України «Про позашкільну освіту» (ст. 8). Багатовимірність досліджуваного феномену ускладнює спроби класифікувати освітні компетентності [8, с. 13]. Проте, визначивши ключові завдання, які вирізняють позашкільну освіту серед інших ланок безперервної освіти, а саме професійне самовизначення та творчу самореалізацію, можна виділити дві групи компетентностей: компетентності професійного самовизначення та соціально-психологічні компетентності. До компетентностей професійного самовизначення можна віднести здатність і прагнення в майбутньому реалізувати себе в певній сфері професійної діяльності. До соціально-психологічних компетентностей можна віднести компетентності, які гармонізують зовнішній і внутрішній світ вихованця, а саме здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими та розуміти себе – загальнокультурна, соціальна, креативна, здоров'язберігаюча компетентності.

Класифікація компетентностей у позашкільній освіті доцільна не лише у науковому, а й у прикладному аспекті. Керівник гуртка отримує перелік компетентностей вихованців, які він має сформувати в навчально-виховному процесі гуртків певного напрямку, а потім оцінити як результат позашкільної освіти. Розробка й обґрунтування комплексу компетентностей як відповідних індикаторів дасть змогу деталізувати вимоги до освітніх результатів гуртківців на рівні навчальних програм і методичних посібників з позашкільної освіти.

Враховуючи, що в сучасних умовах зміст освіти спрямований на формування компетентностей особистості, О. Биковська визначає необхідним включення основних компетентностей до навчальних планів, програм, посібників тощо. Крім цього, важливим вважає безпосереднє введення їх в навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах [2, с. 7-16].

Особливість діяльності закладів позашкільної освіти полягає у тому, що зміст навчальних програм гуртків, студій, секцій, клубів визначається соціальним замовленням, виходячи із запитів дітей, їхніх батьків, соціальних інститутів, з урахуванням індивідуальних освітніх потреб та інтересів у тому чи іншому напрямку творчості.

Оскільки компетентності завжди асоціюються з очікуваним результатом навчання, специфіка діагностування й оцінювання освітніх результатів гуртківців опосередкована особливостями гуртків певного напрямку діяльності (художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного, науково-технічного, дослідницько-експериментального, фізкультурно-спортивного або спортивного, військово-патріотичного, бібліотечно-бібліографічного, соціально-реабілітаційного, оздоровчого, гуманітарного), метою і завданнями навчальних програм, природою пізнавальної інформації, пріоритетними видами навчальної і виховної діяльності тощо.

Отже, для того, щоб досягти нової якості позашкільної освіти, яка ґрунтуватиметься на компетентнісному підході, потрібні зміни в програмному забезпеченні, точніше – в характері навчальних програм. У зв'язку з цим розглянемо різні підходи до складання навчальних програм – традиційний і компетентнісний.

При традиційному підході програми гуртків різних напрямів розробляються незалежно один від одного. Зв'язки між гуртками представлені в кращому разі на рівні виділення загальних понять. З позицій компетентнісного підходу програми окремих гуртків повинні розглядатися як елементи освітньої програми позашкільного навчального закладу в цілому.

У різновиді навчальних програм позашкільного навчального закладу за освітніми галузями (профільні або багатопрофільні), або за статусом (програма закладу, підрозділу, творчого колективу, об'єднання тощо), або за видом впливу на вихованця (комплексна, інтегрована, тематична), вказуються ключові (базові) компетентності, для формування яких вони складені; галузі знань, на матеріалі яких реалізується програма; види пізнавальної і практичної діяльності; форми спільної роботи різних гуртків (вирішення комплексних завдань, виконання проєктів, захист виконаної роботи перед групою фахівців різного профілю тощо).

Розробка таких програм на основі компетентнісного підходу може стати одним із перспективних напрямів інноваційної діяльності позашкільних навчальних закладів, оскільки зміст таких

програм може і повинен враховувати особливості конкретного позашкільного закладу – його соціального і виховного середовища, складу і чисельності гуртківців, творчого і професійного потенціалу педагогічного колективу [7, с. 3-12].

Компетентнісний підхід в позашкільній освіті об'єктивно відповідає і соціальним очікуванням у сфері освіти, і інтересам учасників навчально-виховного процесу. Разом з тим цей підхід вступає у протиріччя з багатьма стереотипами, що склалися в системі позашкільної освіти, існуючими критеріями оцінки навчальної діяльності дітей, діяльності педагогів, роботи адміністрації.

Причину реалізації компетентнісного підходу на дуже низькому рівні Ю. Швабл вбачає у тому, що педагогіка (і наука, і практика) в основному намагається асимілювати ідеї компетентнісного підходу й представити їх як різновид традиційної педагогіки. Це призводить до того, що компетентнісний підхід як освітня інновація просто не працює – інновація не реалізується. За своїм психологічним змістом компетентнісний підхід покликаний не доповнити або поліпшити сформовану педагогічну практику, а передбачає її зміну [10, с. 31-36].

Отже, реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті передбачає вирішення наступних задач:

- визначення на основі сучасних психолого-педагогічних підходів і відповідно до специфіки позашкільної освіти переліку компетентностей особистості як результату позашкільної освіти;
- розробки оновлених навчальних планів, програм, посібників;
- визначення методичних основ, загальних позицій щодо реалізації компетентного підходу в позашкільній освіті;
- удосконалення організаційних форм, методів навчання і виховання у позашкільній освіті;
- опису інтегральних характеристик якості підготовки випускників для складання кваліфікаційних іспитів випускників позашкільного навчального закладу на основі компетентнісного підходу;
- здійснення комплексного особистісного і соціально значущого освітнього контролю якості позашкільної освіти.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку має стати теоретичне узагальнення та визначення переліку базових компетентностей в позашкільній освіті та експериментальна перевірка методики формування компетентнісної сфери вихованців позашкільних навчальних закладів у пізнавально-практичній діяльності гуртків різних напрямків.

Література

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. - №1-2 (17-18). – С. 5-7.
2. Биковська О. В. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті / О. В. Биковська // Позашкільна освіта і виховання. – 2007. - №2. – С. 7-16.
3. Вербицкий А. А. Формирование инвариантов компетентности студента : ситуационно-компетентностный подход / А.А. Вербицкий, М. Д. Ильязова // Высшее образование сегодня. - 2011. - №3. – С. 34-38.
4. Вотякова Л. Е. Компетентностный подход в дополнительном образовании детей / Л. Е. Вотякова., О. М. Беляева. - Сыктывкар : 2009. - С. 8.
5. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – С. 13-14
6. Кремень В. Як нам реорганізувати освіту / В. Кремень // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – №13. – Режим доступу до інф. : http://dt.ua/EDUCATION/yak_nam_reorganizuvati_osvitu-79205.html
7. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. - 2004. - №5. - С. 3-12.
8. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти : посібник для вчителя / [Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна та ін.] ; за наук. ред. Л. Масол . – К. : Педагогічна думка, 2010. – С. 5-17.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». - 2002. - С. 7. – Режим доступу до журн. : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
10. Швабл Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті / Ю. Швабл // Вища школа. – 2010. - №1. – С. 31-36.

В статье рассматриваются научные позиции относительно компетентностного подхода во внешкольном образовании, изучаются состояние и тенденции реализации компетентностного подхода как ресурса обновления программного обеспечения внешкольных учебных заведений.
Ключевые слова: базовые компетентности, компетентностный подход, внешкольное образование, внешкольное учебное заведение.

This article we consider the scientific position of competent approach to school education, studied the status and trends of the competency approach as a resource software update school educational institutions.

Key words: basic competence, competence approach, extracurricular education, school educational institutions.